

Ірина Рибачок

МІСТО КОСТЯНТИНІВ ТА ВОЛОСТЬ У КІНЦІ XVI – ПЕРШІЙ ТРЕТИНИ XVII СТ.

У статті проаналізовано соціально-економічний розвиток міста Костянтинівка і волості в кінці XVI – першій третині XVII ст. Костянтинівська волость являла собою особливу територіально-адміністративну одиницю з точки зору поставлених на неї завдань, в першу чергу, забезпечення надійного захисту від татар.

Ключові слова: місто, волость, інвентарні описи, населення, замок, податки, фільварок.

В статье проанализировано социально-экономическое развитие города Константиновка и волости в конце XVI – первой трети XVII вв. Константиновская волость являла собой особенную территориально-административную единицу с точки зрения поставленных на нее заданий, в первую очередь, обеспечение надежной защиты от татар.

Ключевые слова: город, волость, инвентарные описание, население, замок, налоги, фольварк.

The article is devoted to the learning socio-economic development Kostyantyniv and volost at the end of XVI – to first third of the XVII centuries. It was special territorial administrative unit from point of the tasks put on it, first of all, providing protection from Tatars.

Key words: volost, inventory descriptions, population, castle, taxes, manor.

Роль та значення міст важко переоцінити, адже саме вони були тогочасними центрами суспільно-політичного, економічного та культурно-духовного розвитку. Разом з тим, неможливо не погодитись з відомим дослідником Ф. Броделем в тому, що «... місто існує як місто тільки в протиставленні нижчому способу життя, ніж його. Це правило не має винятків і ніякі привілеї його усунути не спроможні. Не було жодного міста, жодного містечка, яке не мало б своїх сіл, свого клаптя сільського життя, яке не накидало б довколишній окрузі послуг свого ринку, користування своїми крамницями, своїми мірами довжини і ваги, своїх лихварів, своїх законників, навіть своїх розваг» [15, с. 414-415]. На українських землях саме приватні міста були

тісніше пов'язані зі своєю сільською околицею, були панськими резиденціями, відтворювали господарські та суспільні прагнення власників. Місто разом із своєю сільською округою утворювали волость – окрему адміністративно-господарську одиницю власника.

Одними з найбільших землевласників Волині були князі Острозькі. За підрахунками О.Яблоновського князем Острозьким в другій половині XVI ст. належало 32,67% території Волині і зокрема 33,39% території Кременецького повіту [33, с. 66]. Окремі аспекти господарської діяльності цього князівського роду досліджено в працях українських [16, с.73-125; 32, с.82-109] та польських істориків [18, с.201-222]. Вивчення історії формування та розвитку південноволинських волостей другої половини XVI – першої чверті XVII ст. вже представлені в українській історіографії [27; 28], а серед землеволодін князів Острозьких на теренах Південно-Східної Волині найбільш дослідженими є Острозька та Суразька волость [6; 7; 30]. Студії з історії міста Костянтинова та волості представлені ґрунтовними працями В.Пероговського та О.Барановича [25; 10; 13; 14]. О.Баранович охарактеризував значення Костянтинова таким чином: «...перші десятиліття другої половини XVI віку це був час перелому в житті південної Волині, перелому великого в справах оборони, колонізації, організації суспільного життя» [13, с. 14]. Мета статті – простежити господарський розвиток міста Костянтинова та волості в кінці XVI – першій третині XVII ст., зокрема, стан залюднення, розвиток фільваркового господарства, появу нових поселень тощо.

Головними джерелами вивчення соціально-економічного розвитку Костянтинова і волості є комплекс описово-статистичних джерел, а саме поборові реєстри 70-80-х рр. XVI ст. та інвентарні описи першої половини XVII ст. На жаль, інвентарі 1610 та 1636 рр., не збереглися до нашого часу, але деяку інформацію, що в них містилась, можна почерпнути з праць дослідників, які працювали з цими джерелами [11; 14; 24; 25]. Унікальним джерелом для вивчення розвитку міста Костянтинова та сільських поселень волості є інвентар «подільських» володінь князя Януша Острозького 1615 р. Унікальність цього джерела зумовлюється двома обставинами: по-перше, часом складання документу і, по-друге, – обмеженою кількістю подібних джерел для даного регіону. Південно-Східна Волинь часто потерпала від татарських нападів. Останній такий спустошливий напад відбувся на ці території в 1593 р., тобто час складання інвентаря – 1615 р. є підсумком майже двадцятирічного спокою в регіоні. Відомості, що подає інвентар володінь Януша Острозького 1615 р., є певною мірою

показовими, оскільки представлені дані відображають економічний, демографічний та військовий потенціал в досить стабільний період. Вже з наступного, 1616 р. напади татар знову почастишали, цінність відомостей цього джерела ще більше зростає. Варто відзначити, що на сьогодні інвентар «подільських» володінь Януша Острозького 1615 р. є опублікованим [22].

Розвиток міст та сільських поселень у Південно-Східній Волині мав низку специфічних ознак порівняно з центральною частиною. По-перше, на відміну від крупних латифундій центральної частини регіону, в яких знаходилося іноді по кілька міських поселень (Кореччина, Острожчина, Клеванщина та ін.), тут локація нових міст припадає на пізніший час, починається з 60-70-х рр. XVI ст. і досить інтенсивно триває протягом першої половини XVII ст. Про це може свідчити активна розбудова регіону та ряд містозасновницьких ініціатив (1561 р. – Костянтинів, 1574 р. – Базалія, 1576 р. – Остропіль) [16, с. 74, 78]. По-друге, міста тут мали, в першу чергу, важливе стратегічне значення, оскільки через регіон проходив татарський Чорний шлях, тому їх власники були зацікавлені в розвитку, будівництві укріплень, збільшенні чисельності населення міст як надійного форпосту захисту від татарських нападів, набіги яких почастишали в другій половині XVI – першій половині XVII ст. В українській історіографії на таку особливість Південно-Східної Волині звернув увагу О. Баранович, який вважав, що дана місцевість цілком відрізнялася від інших частин Волині, оскільки життя тут було неспокійним, турботливим, в постійному очікуванні ворога зі степу [13, с. 10]. По-третє, практично вся, за незначними винятками, вказана частина Волині знаходилася в руках князів Острозьких (і їх спадкоємців) та Заславських, тобто, концентрувалася в межах одного роду.

Формування Костянтинівської волості розпочалось із заснування міста Костянтинова, на місці села Колищенці, що було продане у січні 1561 р. князю В.-К. Острозькому. У березні того ж року князь отримав від короля і великого князя литовського привілеї на заснування міста та магдебурзьке право. У привілеї вказувалось, що функціонування магдебурзького права в Костянтиніві мало б відбуватись за зразком міста Вільно [3, с. 212]. Це непоодинокий випадок, коли в привілеї на магдебурзьке право зустрічаємо вказівку за зразком якого міста воно надавалось, зокрема, в Острозі – за взірцем міста Тарнова, Кракова і Львова [23, с. 112], в Межиричі – за прикладом Кракова [2, с. 106-107]. В інвентарі 1615 р. знаходимо підтвердження функціонування в Костянтиніві магдебурзького права, зокрема, зустрічаємо

вказівки на посади міських урядників (війт, ландвійт, бурмистр) [20, арк. 18-25].

Будівництво в Костянтинові потужного замкового комплексу сприяло тому, що він перетворився в головний оборонний пункт регіону. Це завдання чітко усвідомлювала як місцева шляхта, так і державна адміністрація. На волинському сеймику 1638 р. відзначалось, що місто було перепоною татарським нападам не лише на Волинь, а й на Річ Посполиту [1, с. 243]. Потреби обороноздатності та оборонозабезпеченості були тісно пов'язані з економічним розвитком, а стан господарства залежав від захищеності проти татарських вторгнень та наїздів. Вперше про існування волості згадується 18 грудня 1565 р. у скарзі кузьминського урядника Яна Віщунського про збройний наїзд слуг Ольбрахта Ласького на маєтки князя В.-К. Острозького Кузьминської і Костянтинівської волостей [29, с. 13]. Поступово Кузьминська волость зникає, а її села входять до складу інших південно-східно-волинських маєтностей Острозьких, зокрема, і до складу Костянтинівської волості.

Одним з проявів швидких темпів розвитку Костянтинова було стрімке збільшення його мешканців. Через дев'ять років після заснування міста Костянтинова у ньому зафіксовано 188 будинків-господарств, 136 халуп «убогих», 105 ремісників, 35 городників, 17 коморників, 14 товаришів ремісників та 3 перекупників [31, с. 28]. Якщо погодитися з думкою О. Барановича про те, що поборові реєстри мають тенденцію до заниження дійсних показників, щоб менше платити побору, можна припустити, що вже тоді чисельність мешканців міста могла бути більшою. У 1577 р. у Костянтинові нараховувалося 380 будинків, із них – 43 ринкових, 156 півдворищних господарств, 18 городників, котрі мали земельні наділи, 59 городників, які не володіли землею, а також 82 ремісники, 20 перекупників [31, с. 43]. Як бачимо, загальна кількість будинків-господарств зростає, що свідчить про збільшення чисельності мешканців міста. Разом з тим, спостерігаємо суттєве скорочення кількості ремісників та стрімке збільшення кількості перекупників. Згідно поборового реєстру 1583 р. у Костянтинові було 413 будинків, з них – 23 ринкових, 305 вуличних, 84 хат «убогих» [31, с. 128]. В 1583 р. на складу Костянтинівської волості входило 43 сільські поселення, із них – 3 села перебували в посесії зем'ян [13, с. 14]. На початку XVII ст. згідно поділу маєтків між Олександром і Янушем Острозькими місто Костянтинів з двома фільварками і 66 селами відійшли у власність Януша [19, с. 126]. В інвентарі 1603 р. вказується, що в Костянтинові було 611 будинків [19, с. 126].

У 1615 р. у Костянтинові існувало 14 вулиць [20, арк.18-25; 22, с.122-132], найбільшими з яких за кількістю жителів були Жидівська (48 заселених будинків, 15 пустих), Тихонська (48 заселених будинків, 13 пустих), Львівська (47 заселених будинків, 3 пустих, на цій же вулиці розташовувалась мурована церква і шпиталь), Торчинська (43 заселених будинки, 6 пустих), вулиця в ринку (43 будинки, на цій же вулиці розміщувався костел, школа та шпиталь), Кам'янецька (40 заселених будинків, 4 пустих) [20, арк.18-25; 22, с.122-132]. Інвентар 1615 р. подає поіменний перелік чоловічого населення (власників будинків) міста (іноді вдів, які були власниками господарств). Згідно цього інвентарного опису в Костянтинові було 409 міщанських родин, 85 коморників, 79 підсусідків, 50 парканників та 20 гайдуків. У 63 випадках в інвентарі 1615 р. фіксується 2 родини на одному плаці [20, арк. 18-25; 22, с. 122-132]. Зазначимо, що на 1615 р. в місті нараховувалось 67 пустих будинків, частина яких погоріла [20, арк. 18-25], що ймовірно, могло свідчити про незавершену відбудову після татарських нападів чи міської пожежі, котрі були досить частим явищем в українських містах, оскільки їх забудова була в переважній більшості дерев'яною.

У 1629 р. у Костянтинові було 588 димів [12, с. 90]. Як бачимо, кількість населення зменшилась навіть у порівнянні з 1603 р., що може бути наслідком спустошливих нападів 1617-1618, 1624 рр. В інвентарному описі міста, складеному 31 жовтня 1636 р. вказується, що у Костянтинові знаходилось 845 будинків [24, с.15]. Поступове збільшення чисельності димів, як наслідок і населення міста, відбувалось завдяки відсутності частих спустошливих нападів татар після 1624 р. до 40-х рр. XVII ст. В окремі періоди вдається прослідкувати співвідношення чисельності міських та сільських мешканців Костянтинівської волості. Зокрема, у 1629 р. питома вага міських жителів становила близько 35 % (588 дим в Костянтинові, а всього у волості 1681) [12, с. 90-92].

Варто відзначити, що попри небезпеку нападу татар, новозасновницькі ініціативи не закінчувались лише утворенням в регіоні міст, але й нових сільських поселень. Про активну розбудову і загосподарення волості свідчить наявність у селах і місті новоприбулих людей, т.зв. новиків, котрі звільнялись від виконання повинностей та сплати податків. Загальна кількість «новиків» у селах волості становила у 1615 р. 138 родин [22, с. 133-182]. А з іншого боку через незахищеність сільської округи від нападів татар іноді села повністю спустошувались і зникали. На основі описово-статистичних джерел видасть-

ся можливим зафіксувати динаміку чисельності сільських поселень у Костянтинівській волості першій третині XVII ст. У 1603 р. в Костянтинівській волості було 64 сільські поселення [21, арк. 10а-зв.-11а], у 1615 р. – 68 [20, арк. 26зв.-52зв.; 22, с. 133-183], у 1629 р. – 61 [12, с. 90-92]. Як бачимо, у 1615 р. зафіксована найбільша кількість сіл у Костянтинівській волості. Це було пов'язано з відсутністю протягом майже двох десятиліть татарських нападів.

Слід підкреслити, що волость не мала чітко окреслених територіальних кордонів з двох причин: по-перше, в цей період вона активно розбудовувалась і, по-друге, у 1617, 1618 рр. відбулися спустошливі напади татар – окремі села повністю зникли. Про одне з таких руйнувань татарами маєтків князя Острозького записано в кременецьку гродську книгу 16 листопада 1618 р. зі слів Петра Хованського, слуги князя Януша Острозького, і возних, які при свідках оглядали всі спустошені татарами маєтки. Возний Бизимовський засвідчив у суді, що оглядав 11 і 12 жовтня 1618 р. всі фільварки, гумна, хутори і «осілости» міста Костянтинова та волості. Загалом у 1618 р. у волості було 66 сіл [24, с.25-26].

Сільські поселення волості поділялись на замкові, зем'янські (посесорські) та церковні (с. Іршики). У 1615 р. до замку належали наступні села: с. Старики (спочатку було сільським поселенням, потім перетворилось на одне з передмість Костянтинова.), с. Красносілка, с. Сахнівці, с. Остриківці, с. Григорівці, с. Пашківці, с. Гребенінка, с. Бутівці, с. Волиць Бутівська, с. Мальківці, с. Кучівці, с. Стецьки, с. Росолівці, с. Свинна, с. Повербородинці, с. Семеренки, а також містечко Кузьмин з с. Михайлівці, с. Мовчани, с. Мотрунки, с. Сошки, с. Воронківці, Волька Нова (при Кузьміні 6 новиків) [20, арк.26зв-39; 22, с. 133-158]. Управителем замкових сіл був місцевий урядник – староста, котрого призначав власник. Староста міг перебувати на своєму уряді досить тривалий час, зокрема, багаторічним костянтинівським старостою був Яцько Бутович (1561 – 1575 рр.) та Василь Шашкович (1581 – 1594 рр.) [26, с.82].

Населення замкових сіл переважно виконувало однакові повинності, зокрема, тяглі піддані сплачували чинш по одному злотому, пороховий та сторожовий податок становив 4 гр. лит., а також із натуральних повинностей давали по мірці вівса, по курці, двоє давали по гусаку, 10 яєць [20, арк.28; 22, с.136]. Підсусідки сплачували лише половину із зазначеного. Загальна сума прибутків із замкових сіл волості у 1615 р. становила 306 злотих 28 грошів 2 денарії (чинш, пороховий та сторожовий податок), а також 224½ мац вівса, 266½ каплу-

нів, 126½ гусаків, трохи більше 39 кіп яєць, 21 яловицю, 46 баранів, 21 вепр, 324 вози сіна, 8 мац пшона з фільварків та хуторів міських, 4 маці пшона від мельників, 10 півбочків меду від бджільної десятини [20, арк.39зв; 22, с.159].

Князь В.-К. Острозький, а по його смерті і Януш Острозький, були не лише найзаможнішими, але й найбільшими землевласниками у Речі Посполитій. У 1583 р. лише три села Костянтинівської волості перебували в посесії зем'ян [13, с. 14]. З часом частка зем'янських сіл стала переважаючою, це було пов'язано не лише зі збільшенням кількості слуг Острозьких, загосподаренням регіону, але й з утворенням Острозької ординації (1609 р.), до складу якої ввійшла і Костянтинівська волость. Одним із її завдань було не лише забезпечити неподільність землеволодінь Я. Острозького, а також поліпшити захист від татар, що сприяло поширенню посесорського землеволодіння, оскільки саме зем'яни значною мірою забезпечували потребу в жовнірах [4, с. 281].

У 1615 р. у посесії перебувало 46 сіл Костянтинівської волості. В залежності від володіння та умов васального договору зем'янин мав виставляти визначену кількість озброєних вершників, що утворювали окрему хоругву волості (Див. Додаток). Різні зем'яни волості могли «споряджати коня» не лише «по-п'ятигорськи», але й «по-козацьки» і «по-гусарськи» («п'ятигорці» і «козаки» – два різновиди легкої, а «гусари» – важкої кінноти). Загальна кількість почту з Костянтинівської волості у 1615 р. була наступною: 54 особи озброєні «по-гусарськи», 106 осіб – «по-п'ятигорськи», 27 татар, 26 побережників, 32 путніх слуг, 20 гайдуків з міста і 14 з сіл, 26 гайдуків служилих (всього гайдуків – 60) [22, с.183]. У інших південно-східноволинських волостях виставляли значно менше, наприклад, у Базалійській волості загальна сума почту становила: 35 вершників озброєних «по-гусарськи», 5 «по-п'ятигорськи», 15 чемерисів з міста, 20 гайдуків (з міста і сіл разом) [22, с.250], у Красилівській волості – 15 «по-гусарськи», 14 «по-п'ятигорськи», 3 побережники, 9 чемерисів, 24 замкових слуг, 27 гайдуків [22, с. 202], у Сульжинській волості – 11 «по-гусарськи», 11 «по-п'ятигорськи», 8 листових боярів, 12 побережників, 26 чемерисів, 14 гайдуків [22, с.117].

Більшість держань перебувало у тимчасовому користуванні на невизначений термін («до волі», «до ласки»). Посесорами, як правило, виступала шляхта, що проживала в Костянтиніві й мала в місті нерухомість. У 1615 р. у Костянтиніві проживало 27 сімей-шляхти [20, арк.18-26; 22, с.122-132], це приблизно 3,9% від усіх мешканців міста. Більшість домів шляхти розміщувались на вулиці за костелом, а їх

волоки та будинки були вільні від сплати податків. Кількість шляхетських дворів в інших містах Південно-Східної Волині була значно меншою, зокрема, у Полонному – 14 [16, с.237], у Базалії – 13 [20, арк.75; 22, с.212], у Красилові – 10 [20, арк.58зв; 22, с.190].

Залюдненням посесорських сіл у переважній більшості займалися зем'яни з дозволу князя. Зем'янські села були відносно невеликі. Найбільшими у 1615 р. були с. Чернелівці (74 дими), с. Сквородки (48), а до найменших належали с. Перегонівка (5 димів), с. Новоселиця (4 дими) [20, арк.41-53; 22, с.160-183].

Населення сіл, що перебували в посесії виконувало різні повинності, а в окремих випадках лише відпрацьовували, переважно три дні в тиждень. У деяких селах волості (с. Погоріла, с. Митківці, с. Колчин Вижчий, с. Печище, с. Мончинці, с. Мончинці Малі) джерела не дозволяють встановити точну кількість відробіткових днів.

До церковних володінь належало с. Іршики. У 1581 і 1594 рр. князь В.-К. Острозький надав настоятелям Святотроїцької замкової церкви с. Іршики право на вибирання мірки десятого дня у косянтинівських млинах, пізніше це надання було підтвержене Янушем Острозьким, а в жовтні 1646 р. – Владиславом-Домініком Заславським. У 1615 р. в с. Іршики було 5 тяглих підданих, котрі сплачували чинш по 12 гр.лит. і відпрацьовували по 2 дні в тиждень, а також 3 підсусідки, які давали чиншу по 6 гр.лит. та відпрацьовували 1 день у тиждень [20, арк.52; 22, с.181].

Як бачимо, в структурі землеволодіння Костянтинівської волості переважали посесорське (зем'янське), а точніше кількість цих сіл була майже вдвічі (46 та 22) більшою ніж замкових. Така ситуація була пов'язана з особливою потребою князя у слугах, що могли б нести військову службу та обороняти його володіння.

Рівень розвитку фільваркового господарства в місті Костянтинові та волості можна простежити тільки на підставі інвентаря 1615 р. У дільчому акті 1603 р. згадується про пожежу, в результаті якої згоріло 44 міські фільварки [10, с.250], а у навколишніх селах фільварки існували в Стариках та Григорівці [21, арк.10зв.-11а]. Інвентар 1615 р. зафіксував в Костянтинові 79 міських фільварків [20, арк.23-23зв.], фільварків на передмісті (Стариках) – 8, а крім того 22 шляхетських [20, арк.23зв.-24]. Вільними від сплати податків були 5 фільварків, що належали косянтинівській урядницькій верхівці та слугам, зокрема, шляхті, писареві, пушкареві, тощо. До потреб замку у 1615 р. слугували 7 фільварків, що знаходились в с. Старики, с. Красносілка, с. Григорівці, с. Бутівці, с. Росолівці, м. Кузьмин, с. Свинна [20, арк.26зв.-39].

Наявність залишків урожаю попередніх років у фільваркових господарствах Костянтинівської волості може свідчити про певні проблеми зі збутом сільськогосподарської продукції, а, можливо, про необхідність продовольчих запасів. Орієнтація фільваркового господарства не обмежувалась лише землеробством, а кількість худоби в фільварках Костянтинівської волості свідчить про розвиток скотарства, зокрема, в Стариках, Григорівці, Бутівцях, Росолівці, новозбудованому фільварку в Кузьміні [20, арк.26-35].

У Костянтинівській волості добре був розвинений рибний промисел та млинарство. Про розвиток млинарства у волості свідчить загальна кількість млинів та відомості про їх власників чи орендарів. Про те, що більшість млинів працювали від води підтверджує той факт, що більшість з них розташовувались біля водойм. У Костянтинові млин розміщувався біля ставу, в ньому було три мучних кола, ступи і фолюш. У замкових селах було 18 млинів, а у посесорських – 31 млин [20, арк.24зв-53; 22, с. 132-183]. Безпосередньо на вимірі до костянтинівського замку були 2 млини, зокрема, у с. Григорівці та с. Остриківці [20, арк.29-30; 22, с.138-140], а переважна більшість млинів, що містилась в замкових селах належала до міської оренди. Як правило, сільські млини були невеликими, в основному, на 1 коло, рідше – на 2. Оренда з млинів, мита, мостового, горілки, броварів, корчем Костянтинова і сіл, що до нього належали, складала у 1615 р. 5800 зл. [20, арк.24 зв.; 22, с. 132].

Стави використовували не лише для приведення в рух водяних млинів, але й у цілях вилову риби. В умовах постійної небезпеки знищення чи спалення врожаю, риба в ставках та в річках завжди могла прогудувати населення. Риба була надзвичайно популярним товаром як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Стави, які були у волості належали міщанам, котрі за ловлення риби повинні сплачувати відповідні платежі, або ж здавались в оренду для певної особи, або ж став був у розпорядженні замкової адміністрації чи власника міста. У Костянтинові та замкових селах знаходилось 21 став, із них – 4 мали обслуговувати потреби замку, ставок у Стариках Януш Острозький віддав для костянтинівського шляхтича Заборовського, а решта – належали до міської оренди [20, арк.24зв.-39зв.]. У посесорських селах до спусту належали наступні стави: в с. Лажева спуст ставу становив 200 зл. [20, арк.41], в с. Баглаї – 50 зл. [20, арк.41], в с. Ігнатки – 420 зл. [20, арк.41зв.], в с. Самчинці – 170 зл. [20, арк.42], в с. Лашки – 10 зл. [20, арк.43], в с. Новоселиця – 30 зл. [20, арк.43 зв.], в с. Погоріла – 30 зл. [20, арк.43 зв.], в с. Попівці (2 стави) – 30 зл. за 1 став, інший

не спустний [20, арк.44 зв.], в с. Капустин (2 стави) – 80 зл. [20, арк.44 зв.], в с. Демківці (3 стави) – 70 зл. [20, арк.45 зв.], в с. Раштівка – 50 зл. [20, арк.45 зв.], в с. Костенець (2 стави) – 40 зл. [20, арк.46], в с. Шкарівка Мала – 20 зл. [20, арк.46 зв.], в с. Шкарівка Велика – 40 зл. [20, арк.46 зв.], в с. Мацевичі – 60 зл. [20, арк.47], в с. Мацевичі Великі – 60 зл. [20, арк.47], в с. Огіївці (3 стави) – 50 зл. за 2 стави [20, арк.47 зв.], в с. Писарівка (2 стави) – 20 зл. за 1 став, інший – не спустний [20, арк.47зв.], в с. Грозинці – 50 зл. [20, арк.48], в с. Кисичі – 10 зл. [20, арк.48], в с. Чернятин Нижчий – 300 зл. [20, арк.48 зв.], в с. Мазепинці – 200 зл. [20, арк.49], в с. Манівці – 100 зл. [20, арк.49зв.], в с. Колчин Вищий (2 стави) – 20 зл. [20, арк.49зв.], в с. Колчин Нижчий – 100 зл. [20, арк.50], в с. Грицьківці – 30 зл. [20, арк.50], в с. Печище – 150 зл. [20, арк.50зв.], в с. Мончинці – 12 зл. [20, арк.50зв.], в с. Лагодинці (2 стави) – 30 зл. за 1 став, інший – не спустний [20, арк.52зв.]. Неспустними були ставки в с. Самчинці – 2 [20, арк.42], в с. Сковротки – 3 [20, арк.43], в с. Семеренки – 1 [20, арк.42], в с. Митківці – 1 [20, арк.44], в с. Воля Берекули – 1 [20, арк.44], в с. Мончинці Малі – 1 [20, арк.51], в с. Черлінівці – 1 [20, арк.51], в с. Волиця – 1 [20, арк.51зв.].

Отже, низка заходів князів Острозьких сприяла перетворенню міста Костянтинова в потужний економічний центр регіону. Зокрема, надання магдебурзького право, а разом із ним дозволу на проведення ярмарків та торгів, пільги в оподаткуванні тощо. Одним із доказів економічної протекції своїх південно-східноволинських володінь зафіксована у відмові князя В.-К. Острозького на встановлення у місті Костянтинові та інших містах митниць чи митних комор. 5 лютого 1567 р. в луцьких градських книгах зроблено запис скарги Мартина Кобильського про відмову волинського воєводи дозволити встановлення королівських митниць для збору «нового» мита у Костянтинові та інших містах на території володінь Острозький [31, с.120].

Активна політика власників у справі залюднення та загосподарення Костянтинова, сприяла швидким темпам розвитку міського поселення і, як наслідок, сільської округи. Навколо міста утворювалася певна локальна організація економічного простору (йдеться про навколишні села), котра була поставлена йому на службу. Варто відзначити, що Костянтинівська волость являла собою специфічну територіально-адміністративну одиницю з точки зору поставлених на неї завдань, йдеться також про забезпечення надійного захисту від татар. Яскравим свідченням цього є побудова в місті потужного мурованого замку та переважаче в двічі число посесорських (зем'янських) сіл над замковими у волості, котрі, значною мірою, забезпечували потребу у військовій силі.

ДОДАТОК
КІЛЬКІСТЬ ОЗБРОЄНИХ ВЕРШНИКІВ, ЩО ВИСТАВЛЯЛИ ПОСЕСОРИ СІЛ КОСТЯНТИНІВСЬКОЇ ВОЛОСТІ (ЗА ІНВЕНТАРЕМ 1615 Р.)

Назва села	Прізвище посесора	Виставляють поchtу
Баглаї	Давид П'ятигорець	4 вершники
Волиця	Костянтин Ярмолинський	12 вершників
Волиця	Крапицький	5 вершників
Воля Берекуха	Берекуха	3 вершників
Грицьківці	Тажицький	–
Грозинці	Гроза Ховсенський	5 вершників і гайдука
Демківці	Рамулт	6 вершників і гайдука
Дубище	Іван Зарицький	3 вершники і гайдука
Ємці	Давид П'ятигорець	–
Жабче	Заборовський	–
Ігнатки	Грохольський	3 вершники
Іршики	Настоятель Троїцької церкви	–
Капустин	Заборовський	10 вершників і 2 гайдуки
Киселі	Скрага	почту не ставе
Колчин Вижчий	Юнацько з Зарицьким	3 вершники і гайдука
Колчин Нижній	Яневський	лише гайдука
Костенець	пани Костенецькі	4 вершники
Лагодинці	бояри Лагодинські	3 вершники
Лажева	Баглай	3 вершники
Лашки	Стичинський	3 вершники
Мазепинці	Древньовська	3 вершників і гайдука
Манівці	Грицьківці	4 вершники і гайдука
Мацевичі	Бронецький	–
Мацевичі Великі	Кевліч	10 вершників і гайдука
Митківці	Вежхніцький	2 вершники і гайдука
Мончинці	Юркевич	3 вершники і гайдука
Мончинці Малі	Кузьма	2 вершники
Новоселиця	Гізицький	–
Огіївці	Захарія Огей	4 вершники і гайдука

Перегонівка	Самчинський	2 вершники
Печице	Стефан Огей	3 вершники і гайдука
Писарівка	Скрага	гайдука
Погоріла	Грохольський	–
Погоріла	бояри Колчинські	4 вершники
Попівці	Ілля Зарицький	5 вершників і гайдука
Рапштівка	Хмельовський	6 вершників
Самчинці	Котовський	10 вершників
Самчинці	Шапко	5 вершників і 2 гайдуки
Семеренки	Загробський	–
Сковородки	Гізицький	липе 2 гайдуки
Чернелівці	Микола Ярмолинський	10 вершників
Чернятин Вижчий	той же староста тримав	–
Чернятин Нижній	п. староста Олеський	10 вершників і 2 гайдуки
Чеченівці	бояри Чеченівські	3 вершники і гайдука
Шкарівка Велика	Дзюдзь (Dziudzi) П'ятигорець	4 вершники і гайдука
Шкарівка Мала	Олександр П'ятигорець	3 вершники

Джерела та література:

1. Архив Юго-Западной России (АЮЗР). – К., 1861. – Ч.2. – Т.1. – 530 с.
2. АЮЗР. – К., 1869. – Ч. V. – Т.1. – 636 с.
3. АЮЗР. – К., 1886. – Ч. VII. – Т.1. – 647 с.
4. Атаманенко В. Волинські маєтності Острозьких: склад та структура / В. Атаманенко // Наукові записки. – Острог, 2008. – Вип.13. – С. 266–315.
5. Атаманенко В. Описово-статистичні джерела другої половини XVI – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова / В. Атаманенко // Болохівщина: осягнення історії. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 800-літтю міста. – Старокостянтинів, 2009. – С. 84–96.
6. Атаманенко В. Острозька волость у кінці XVI – першій половині XVII ст. / В. Атаманенко // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану проф. М.П. Ковальському з нагоди 70-річчя. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С. 137–144.
7. Атаманенко В. Суразька волость князів Острозьких / В. Атаманенко // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 212–223.
8. Атаманенко В. Оборонний потенціал володінь кн. Острозьких у Південно-Східній Волині / В. Атаманенко // Покликання. Збірник науко-

вих праць на пошану професора о. Юрія Мицика. – К., 2009. – С. 266–279.

9. Атаманенко В. Обороноздатність міст Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. / В. Атаманенко, І. Рибачок // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю*. – Луцьк, 2009. – С. 141–152.

10. Баранович А. И. Новый город Западной Украины XVI в. (Основание Старокостянтинова) / А. Баранович // *Ученые записки института славяноведения*. – Т. 3 – М., 1951. – С. 236–263.

11. Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. / А. Баранович. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1959. – 207 с.

12. Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. / О. Баранович. – К.: [б.в.], 1930. – 146 с.

13. Баранович О. З історії заселення Південної Волині / О. Баранович // *Записки історично-філологічного відділу*. – К., 1925. – Кн. VI. – С. 10–19.

14. Баранович О. Панське місто за часів польської держави (Старий Костянтинів) / О. Баранович // *Записки історично-філологічного відділу УАН*. – К., 1928. – Кн. XVII. – С. 1–63.

15. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. / Ф. Бродель. – Т. 1.: Структура повсякденності: можливе і неможливе / [Перекл. з французької Григорій Філіпчук]. – К.: Основи, 1995. – 542 с.

16. Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / [Упоряд. Ірина Ворончук]. – К.; Старокостянтинів, 2001. – 416 с.

17. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття / А. Заяць. – Львів : Добра справа, 2003. – 205 с.

18. Кемпа Т. Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525-1608) воєвода київський і маршалок землі волинської / Т. Кемпа. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009. – 341 с.

19. Ковальський Н. П. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник / Н. Ковальский // *Вопросы отечественной историографии и источниковедения*. – Днепропетровск, 1975. – Вип. 2. – С. 113–137.

20. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 91 «Радзимінського», оп. 1, спр. 39/I-1.

21. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 91 «Радзимінського», оп. 1, спр. 181/VI.

22. Опис володін князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 р. / [Упор. В. Атаманенко, І. Рибачок]. – Острог, 2009. – 269 с.

23. Острозька давнина. Дослідження та матеріали. – Львів, 1995. – 154 с.

24. Переговський В. Из історії міста Старокостянтинова / В. Переговський // *Опис володін князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 р.* – Острог, 2009. – С. 10–44.

25. Переговский В. Из истории города Старокостянтинова / В. Переговский // *Волинские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. – 1881. – № 3, 4, 6, 7, 9.

26. Рибачок І. Самоврядування міст Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. / І. Рибачок // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2010. – Вип. 4. – С. 76–87.
27. Собчук В. Кременецька волость у XVI ст.: територія та поселення / В. Собчук // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 1996. – Т. ССXXXI. – С. 380–399.
28. Собчук В. Янушпольська волость у XVI – на початку XVII ст. / В. Собчук // Велика Волинь: минуле та сучасне. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції, жовтень 1994 р. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка: Україна, 1994. – С. 111–114.
29. Теодорович Н. И. Вольнь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом и др. отношениях / Н. И. Теодорович. – Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1899. – Т. 4. – 430 с.
30. Тесленко І. Острозька волость у 1565-1608 роках: формування території, структура землеволодіння та механізм управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук спец. 07.00.01 / І. Тесленко. – К., 2006. – 18 с.
31. Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянина / [Упор. В. Кравченко, Н. Яковенко]. – К., 1990. – 404 с.
32. Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький / В. Ульяновський. – Острог: НаУОА, 2009. – 167 с.
33. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2008. – 469 с.
34. Źródła Dziejowe. – Warszawa, 1889. – Т. XIX. – 307 s.